

Обставини справи

Справа стосувалася оскарження заявником Á.F.L. рішення ісландських державних органів про позбавлення його батьківських прав, яке, як стверджував сам заявник, було дискримінаційним через те, що органи влади не забезпечили йому розумного пристосування у формі підтримки у вихованні дитини, необхідної з огляду на його інвалідність. Заявнику в дитинстві було діагностовано розлад аутичного спектра, синдром дефіциту уваги й гіперактивності (СДУГ) та легку розумову відсталість.

Так, у лютому 2019 року у заявника та його колишньої партнерки народилася донька. Батьки мали спільну опіку, однак здебільшого дитиною займалася мати. Улітку 2019 року після повідомлень про ймовірне нехтування потребами дитини та проблеми з психічним здоров'ям матері втрутилася Служба захисту дітей Рейк'явіка (CPS), внаслідок чого заявник із жовтня 2019 року почав самостійно піклуватися про дитину. Спочатку він проживав разом із донькою в спеціалізованому закладі, де отримував допомогу в догляді за дитиною. Наприкінці січня 2020 року заявник із донькою переїхали до будинку його матері, де він продовжував отримувати всебічну підтримку від CPS. У липні 2020 року на підставі повідомлень працівників служби підтримки CPS тимчасово влаштувала дівчинку до прийомної сім'ї строком на два місяці.

Пізніше експертними висновками щодо наявності батьківських навичок у заявника було встановлено, що останній не має необхідних навичок для догляду за донькою. Внаслідок цього CPS звернулася до Окружного суду Рейк'явіка з клопотанням про позбавлення заявника батьківських прав. Експерт дійшов висновку, що заявник має знижену здатність до набуття навичок, необхідних для виховання дитини, і що, з огляду на найкращі інтереси дитини, не є виправданим подальше збереження їх спільного проживання.

15 вересня 2021 року Окружний суд Рейк'явіка позбавив заявника батьківських прав, зазначивши, зокрема, що суду не було відомо про наявність реалістичних додаткових заходів підтримки, спеціально адаптованих до ситуації заявника. Апеляційний суд (Landsréttur) залишив це рішення без змін. Клопотання заявника про надання дозволу на оскарження до Верховного суду було відхилено 29 березня 2022 року.

Заявник поскаржився до ЄСПЛ на порушення його права на повагу до приватного і сімейного життя за статтею 8 Конвенції, оскільки державні органи недостатньо дослідили можливість надання або застосування відповідних заходів підтримки, які могли б допомогти йому у догляді за дочкою. Також заявник скаржився на непряму дискримінацію за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8 Конвенції, оскільки заходи та оцінки, засновані на Законі № 76/2003 «Про дітей» та

Законі № 80/2002 «Про захист дітей», орієнтовані на ситуації, що стосуються батьків без інвалідності. Крім того, заявник стверджував, що йому було відмовлено в розумному пристосуванні.

Оцінка Суду

Загальні принципи щодо заборони дискримінації.

ЄСПЛ повторно наголосив, що «дискримінація» означає різне ставлення до осіб, які перебувають у подібних ситуаціях, без будь-якого «об'єктивного і розумного виправдання», якщо така різниця у поводженні не переслідує «законної мети» або якщо не існує «обґрунтованого пропорційного співвідношення між ужитими засобами та метою, яку прагнули досягти» (див. *Enver Şahin v. Turkey*, № 23065/12, рішення від 30 січня 2018 року).

Однак це не єдина складова заборони дискримінації, передбаченої статтею 14 Конвенції. Порушення права не зазнавати дискримінації при здійсненні прав, гарантованих Конвенцією, може бути і тоді, коли держави без об'єктивного та розумного виправдання не вживають диференційованого підходу щодо осіб, ситуація яких істотно відрізняється.

Так, держави користуються певною свободою розсуду при оцінці того, чи виправдана та якою мірою є відмінність у поводженні з особами, що перебувають у схожих ситуаціях. Обсяг такої свободи розсуду залежатиме від обставин справи, предмета та контексту, однак остаточне рішення щодо дотримання вимог Конвенції належить ЄСПЛ. Як правило, держава має широкі межі свободи розсуду щодо загальних заходів економічної або соціальної політики.

ЄСПЛ також зазначив, що Конвенція повинна, наскільки це можливо, тлумачитися в гармонії з іншими нормами міжнародного права, а тому положення щодо прав осіб з інвалідністю, викладені в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та інших релевантних джерелах, мають бути взяті до уваги.

У попередніх подібних справах, що стосувалися прав осіб з інвалідністю, ЄСПЛ, покликаючись на положення Конвенції про права осіб з інвалідністю, дійшов висновку, що статтю 14 Конвенції слід тлумачити з урахуванням вимог цих актів стосовно розумного пристосування, яке розуміється як необхідні та підхожі модифікації й корективи, що не становлять непропорційного чи не виправданого тягаря, для цілей забезпечення реалізації або здійснення особами з інвалідністю нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод. Розумне пристосування спрямоване на виправлення фактичної нерівності, а відсутність такого може становити дискримінацію.

Суд наголосив, що кожна особа з інвалідністю має особливі потреби, і визнав, що розумне пристосування може набувати різних форм. ЄСПЛ підкреслив, що його завданням не є визначати конкретні заходи, які мають бути впроваджені. Національні органи, з огляду на їхній безпосередній і постійний контакт із життєвими

реаліями своєї країни, за загальним правилом, перебувають у кращому становищі, ніж міжнародний суд, для оцінки індивідуальних та локальних потреб і обставин у цьому контексті.

Загальні принципи щодо сімейного життя дітей і батьків.

Загальні принципи, що впливають зі статті 8 Конвенції стосовно взаємного здійснення сімейного життя між батьками і дітьми, а також втручання держави у це право, були докладно викладені у постанові Великої Палати у справі *Strand Lobben and Others v. Norway* [GC], № 37283/13, 10 вересня 2019 року.

Зокрема, щодо питань, пов'язаних із сімейним життям, Суд повторно вказав, що в усіх рішеннях, які стосуються дітей, першочергове значення мають їхні найкращі інтереси (див. *Neulinger and Shuruk v. Switzerland* [GC], № 41615/07).

У випадках, коли інтереси дитини та батьків суперечать одне одному, стаття 8 Конвенції вимагає від національних органів забезпечити справедливий баланс між цими інтересами, і при цьому особлива увага має приділятися найкращим інтересам дитини, які, залежно від їхнього характеру та серйозності, можуть переважати інтереси батьків (див. *Sommerfeld v. Germany* [GC], № 31871/96)

Як правило, найкращі інтереси дитини передбачають, з одного боку, необхідність збереження її зв'язків із сім'єю, за винятком випадків, коли сім'я виявилася явно неспроможною виконувати свої обов'язки, оскільки розрив цих зв'язків означає відрив дитини від її коріння. Отже, сімейні зв'язки можуть бути розірвані лише за виняткових обставин, і мають бути вжиті всі можливі заходи для збереження особистих стосунків і, за потреби, їх «відновлення». З іншого боку, очевидно, що також відповідає інтересам дитини її розвиток у здоровому середовищі, і стаття 8 не надає батькові чи матері права на впровадження заходів, які б могли завдати шкоди здоров'ю чи розвитку дитини.

Слід пам'ятати, що національні органи влади мають перевагу безпосереднього контакту з усіма зацікавленими особами, а відтак національні органи користуються широкими межами свободи розсуду при оцінці необхідності вилучення дитини з сім'ї. Однак така свобода розсуду не є необмеженою. Зокрема, ЄСПЛ у низці справ надавав оцінку тому, чи намагалися органи влади перед влаштуванням дитини під державну опіку застосувати менш радикальні заходи, наприклад, підтримку або профілактичні заходи, та чи ці спроби виявилися безуспішними.

ЄСПЛ також нагадав, що хоча стаття 8 Конвенції не містить прямих процесуальних вимог, процес ухвалення рішень щодо втручання у право має бути справедливим та забезпечувати належну повагу до інтересів, які гарантуються цією статтею. У справах, пов'язаних із державною опікою, необхідно встановити з урахуванням конкретних обставин справи та серйозного характеру рішень, які мали бути прийняті, чи були батьки залучені до цього процесу в такому обсязі, який дозволяв забезпечити належний захист їхніх інтересів і можливість повною мірою представити свою позицію.

Застосування зазначених принципів до обставин цієї справи.

Щодо цієї справи ЄСПЛ вказав, що батьки з інвалідністю не повинні сприйматися як такі, що не мають належних батьківських навичок або спроможності, і вони не можуть бути позбавлені батьківських прав лише на підставі інвалідності, без оцінки того, яким чином ця інвалідність впливає на їхню здатність здійснювати батьківську опіку. Така позиція повністю узгоджується з положеннями статті 23 Конвенції про права осіб з інвалідністю.

Окрім того, Суд підкреслив, що відсутність навичок чи досвіду в вихованні дитини – незалежно від причини – сама по собі навряд чи може бути визнана законною підставою для обмеження батьківських прав або для поміщення дитини під державну опіку.

Щодо батьків з інвалідністю, практика ЄСПЛ та відповідні положення пункту 3 статті 5 та пунктів 1, 2 статті 23 Конвенції про права осіб з інвалідністю свідчать про те, що батьківські навички та спроможність, а також вплив інвалідності на виховання й добробут дітей мають оцінюватися не абстрактно, а з урахуванням доступних і фактично наданих батькам заходів підтримки. Інакше – оцінювати здатність батьків піклуватися про дитину без урахування такої підтримки – це фактично означає оцінювати її виключно на підставі самої інвалідності особи.

Позитивний обов'язок держави щодо надання особам з інвалідністю можливості розумного пристосування, зокрема шляхом запровадження заходів підтримки, спрямованих на забезпечення сімейного життя між батьками й дітьми, закріплений у практиці Суду (див., наприклад, *Kasper Nowakowski v. Poland*, № 32407/13, 10 січня 2017 року). Водночас важливо враховувати, що коли йдеться про розумне пристосування для батьків з урахуванням їхньої інвалідності, обсяг та межі такого пристосування визначаються й обмежуються не лише міркуваннями щодо «непропорційного або надмірного тягаря», а передусім – першочерговим урахуванням найкращих інтересів дитини.

Переходячи до фактів цієї справи, ЄСПЛ насамперед зазначив, що заявнику в дитинстві було діагностовано розлад аутичного спектра та СДУГ. Водночас він успішно завершив програму середньої освіти для осіб із труднощами в навчанні, протягом багатьох років мав стабільне місце роботи. Окрім того, заявник досяг тривалого успіху в подоланні залежності від психоактивних речовин. Матеріали справи свідчили про його добрі наміри, постійне прагнення здобувати та вдосконалювати свої навички, а також загальну готовність співпрацювати з органами, що надавали йому підтримку.

Невдовзі після народження дочки заявника в лютому 2019 року стало очевидним, що становище молодих батьків є нестабільним та вони потребують допомоги у догляді за дитиною. Коли мати фактично відмовилася від догляду за дитиною, заявник узяв відповідальність на себе. З матеріалів справи було очевидно, що ісландські органи влади були поінформовані про ситуацію та діагноз заявника і

впровадили низку індивідуалізованих заходів, спрямованих на зміцнення його здатності надавати батьківську опіку своїй дочці. Ці заходи включали майже чотиримісячне перебування в спеціалізованому закладі Mánaberg для діагностики, наставництва та практики, п'ять місяців спеціалізованої підтримки від консультантів YLFA в домі заявника, залучення сім'ї підтримки для полегшення навантаження на заявника, надання консультацій щодо зміцнення стосунків із дочкою та постійні психологічні консультації й терапія. У період, що передував переданню дитини до тимчасової прийомної сім'ї в липні 2020 року, допомога та підтримка, надана заявнику, була безсумнівно інтенсивною та різноманітною.

У липні 2020 року CPS вирішила передати дитину до тимчасової прийомної сім'ї, а після проведеної нової експертизи почала процедуру позбавлення заявника батьківських прав. CPS зазначила, що попри всю надану заявникові-батькові підтримку, у дитини були ознаки занедбаності. Натомість у прийомній сім'ї вона демонструвала значний прогрес. Служба захисту вказала, що всі можливі заходи підтримки були вичерпані, а влаштування дівчинки до прийомної сім'ї відповідало найкращим інтересам дитини.

Судова експертиза, що ґрунтувалася на опитуванні, спостереженні та тестуванні, підтвердила попередні висновки. Експерт з урахуванням інвалідності заявника дійшов висновку, що жодні нові заходи підтримки не були б виправданими в контексті добробуту дитини.

Ісландські суди дійшли аналогічних висновків. Окружний суд підкреслив, що заявник не міг задовольнити потреби дитини навіть за умови значної підтримки, і проведення подальших спроб не було в її інтересах. Апеляційний суд уточнив, що інвалідність сама по собі не була підставою для позбавлення заявника батьківських прав. У цій справі рішення було ухвалене на підставі ретельної оцінки з урахуванням наданої заявнику підтримки.

ЄСПЛ не погодився із твердженням заявника, що ісландська влада не захистила його від дискримінації при реалізації його прав за статтею 8 Конвенції через ненадання можливості розумного пристосування чи неврахування його становище. Хоча офіційно ісландські органи не надали заявнику статус особи з інвалідністю, Суд визнав, що його потреби систематично забезпечувалися відповідними службами. Надана йому допомога була цілеспрямованою (зосередженою на розвитку його батьківських навичок), індивідуалізованою та адаптованою до його конкретних потреб – як загальних, так і пов'язаних із здатністю розпізнавати та реагувати на психологічні й емоційні потреби дитини та формувати з нею безпечний зв'язок.

Суд зауважив, що заходи підтримки також мали гнучкий характер, зокрема, додаткові зусилля вживалися у випадках, коли звичайного рівня допомоги було недостатньо для забезпечення добробуту дитини. Однак ЄСПЛ вкотре наголосив, що не є його завданням визначати, які саме заходи розумного пристосування мали бути надані. Національні органи влади, як правило, перебувають у кращому

становищі, ніж міжнародний суд, для оцінки індивідуальних і місцевих потреб та обставин, і в цьому питанні належна увагу має надаватися їхнім обґрунтованим рішенням.

Головним питанням у справі було не теоретична доступність додаткових заходів підтримки, а те, чи відповідали ці заходи найкращим інтересам дитини на тлі вже зафіксованих проблем. ЄСПЛ наголосив, що ісландська влада та суди провели ґрунтовний аналіз і дійшли обґрунтованих висновків.

Суд виснував, що найкращі інтереси дитини вимагали позбавлення заявника батьківських прав, і таке обмеження його конвенційних прав було виправданим. Крім того, сімейні зв'язки не були повністю розірвані, оскільки батько продовжив спілкування з дочкою.

Отже, ЄСПЛ вказав, що заявника було позбавлено опіки не суто через його інвалідність, а його батьківські здібності оцінювались у контексті реально наданої підтримки. Також Суд не знайшов підстав ставити під сумнів дії ісландських органів влади. Останні визнали потреби заявника, надали йому широку підтримку, адаптовану до його стану, тоді як позбавлення опіки стало останнім заходом, викликаним необхідністю забезпечити найкращі інтереси дитини.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Відсутність порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 10 червня 2025 року й набуло статусу остаточного 03 листопада 2025 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.